

श्री. आर. आर. लालन कोलेज

नाम :- सुकर कुशी दिपक माध

धोरण :- T. Y. B. A.

रोल. नं :- 292

विषय : COC

PRN NO : COC2025292

वि. सही : Khushi

शि. सही :-

Thakker Kavya Dipak bhav

(1) આર. બી. આઈની નાણાકીય નીતિ વિસ્તૃત રીતે સમજાવો.

→

પુસ્તાવના :

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા ભારતનું કેન્દ્રીય બેંક છે, જે 1935માં સ્થાપિત થયું હતું. તેનું મુખ્ય કાર્ય ભારતની આર્થિક સ્થિતિ જાળવવાનું છે, જેમાં નાણાકીય નીતિ એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. નાણાકીય નીતિ દ્વારા RBI આર્થિક વૃદ્ધિ, મોંઘવારી ના નિયંત્રણ, રોજગારી અને નાણાકીય ક્ષેત્રની સ્થિતિ પર અસર કરે છે. આ નીતિને RBI ની મોનિટરી પોલિસી ડિગ્રી દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે જે 2016માં સ્થાપિતી છે અને તેમાં 6 સભ્યો હોય છે. (3 RBI અને 3 સરકારી નોમિનેટ્સ)

o નાણાકીય નીતિ શું છે?

નાણાકીય નીતિ એ એક એવા સાધનોનો સમૂહ છે જેને ઉપયોગ રાષ્ટ્રની મધ્યસ્થ બેંક દ્વારા એકંદર નાણાં પુરવઠાને નિયંત્રિત કરવા અને આર્થિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કરવામાં આવે છે.

Thakker Khushi Dipak bhavi

૦ નાણાકીય નીતિના પુકારો :

નાણાકીય નીતિના ત્રણ પુકારો છે :

- (1) વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ
- (2) સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ
- (3) તટસ્થ નાણાકીય નીતિ

આ ત્રણે નાણાકીય નીતિઓના પુકારો દેશના આંતરિક અર્થતંત્ર ઉપર અને અન્ય દેશો સાથેના આર્થિક વેપાર ઉપર અલગ-અલગ અસરો ઉત્પન્ન કરે છે.

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ :

" ધંસા વધારો, વ્યાજ ઘટાડો, અર્થતંત્ર ચાલાવો."

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	આર્થિક વૃદ્ધિ વધારવી, બેરોજગારી ઘટાડવી, મંદી દૂર કરવી.
સાધનોની ઉપયોગ	રિપો રેટ ઘટાડો, CRR/SLR ઘટાડો, OMO દ્વારા બોન્ડ્સ ખરીદી, સ્વિચ્ઝ રિપો ઘટાડો.
અસર	લોન સસ્તી → રોકાણની ખર્ચ વધે → ઉદ્યોગો ચાલે GDP વૃદ્ધિ
મોખમ	મોંઘવારી વધવા શકે (જો વધુ ખર્ચ થાય)

ઉદાહરણ (૨૦૨૦) : COVID - 19 માં રિપો રેટ 4.00% સુધી ઘટાડવા, CRR 3% કર્યો → ₹ 10 લાખ કરોડની મિલિવિડી

ઉમેરાઈ.

Thakkar Khushi Dipak bhavi

2. સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ :

"પૈસા ઘટાડો, વ્યાજ વધારો, મોંઘવારી રોકો."

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોંઘવારી નિયંત્રણ, અર્થતંત્રને "ઓવરહીટ" થવાની ખરાબ વ્યવસ્થા
સાધનોની ઉપયોગ	રિપો રેટ વધારો, CRR / SLR વધારો, OMO દ્વારા બોન્ડ્સ વેચાણ, રિવર્સ રિપો વધારો
સ્પષ્ટ	લોન મોંઘી $\rightarrow$ ખર્ચ ઘટે ક્રેડિટ ઘટે $\rightarrow$ માંગ ઘટે મોંઘવારી $\downarrow$
નોંધ	વૃદ્ધિ ધીમી પડી શકે

ઉદાહરણ (૨૦૨૨-૨૩): મોંઘવારી 7.8% પર $\rightarrow$ રિપો રેટ 6.50% સુધી વધાર્યો, OMOથી ₹૨ લાખ કરોડ શોધાયા $\rightarrow$ CPI 5% નીચે આવી.

3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ :

"સંતુલન જાળવો - ન વધારો, ન ઘટાડો"

Thavkkar Khushi gipak bhvi

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	મોંઘવારી અને વૃદ્ધિ વચ્ચે સંતુલન
સ્થિતિ	જ્યારે અર્થતંત્ર સ્થિર હોય.
સાધનો	રેટમાં કોઈ ફેરફાર નહીં લિક્વિડિટી સ્થિર રાખવી OMO/MSF ની મર્યાદિત ઉપયોગ
અસર	અર્થતંત્ર સ્થિર ગતિએ ચાલે

ઉદાહરણ (૨૦૨૬) : ઓક્ટોબર ૨૦૨૬ માં રિપો ૬.૬૦% પર સ્થિર, CPI ૫.૪% GDP ૭% → "Neptakva stance."

૦ નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ઉદ્દેશો :

RBI ની નાણાકીય નીતિના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે :

૧. મોંઘવારી નિયંત્રણ : RBI નો પ્રાથમિક હેતુ ૫% મોંઘવારી મળવવાનો છે, જેની $\pm 2\%$ રોલરન્સ છે. આ ૨૦૧૬ના નાણાકીય નીતિ ફ્રેમવર્ક હેડલ નક્કી થયું છે.

૨. આર્થિક વૃદ્ધિ : GDP વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવું, ખાસ કરીને નબલી વૃદ્ધિના સમયે.

૩. નાણાકીય સ્થિરતા : બેંકોમાં પ્રમુખની પર્યાપ્તા, લિક્વિડિટી અને નાણાકીય ક્ષેત્રને મેખમ ધરવડવું.

Thyakkur Khushi Dipak bhavi

4. રોજગારી અને વિનિમય દર: રોજગારી વધારવી અને સ્થિતિમાન શ્રેણીને સ્થિર રાખવું.

0 નાજાકીય નીતિના સાધનો :

→ રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા તેની નાજાકીય નીતિને અમલમાં મૂકવા માટે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે. આ સાધનો દ્વારા RBI સિક્વિટી લ્યાજ દરો અને બેંકોની ફેડિટ આપવાની ક્ષમતાને નિયંત્રણ કરે છે.

1. પ્રત્યક્ષ સાધનો : આ સાધનો ખેંસાના પુરવડાને સીધું અસર કરે છે અને તેનો પ્રભાવ આખા અર્થતંત્ર પર પડે છે.

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	અસર	ઉદાહરણ
રિપો રેટ	RBI બેંકોને ફેડા ગણાવી લોન આપે છે તેના પરના લ્યાજ દર.	મોંઘવારી નિયંત્રણ અને લ્યાજ દરોનું નિર્ધારણ	વધારી → લોન મોંઘી → ફેડિટ દારે → મોંઘવારી દારે, ઘટાડો → લોન સસ્તી → ફેડિટ વધે → વૃદ્ધિ વધે.	6.50 % (ઓક્ટોબર 2025માં જલાવાયેલા)
RBIને ગીરની શ્રેણીને લોન ને છે.				

Thakkar Khushi Dipak bhay

રિવર્સ રિપો રેટ	RBI બેંકો પાસેથી અતિરિક્ત નાણાં લે છે તેના પરનો વ્યાજ દર.	બચતમાંથી પૈસા શોધી લેવા.	બેંકોને RBIમાં પૈસા જમા કરવા પ્રોત્સાહન → લિક્વિડિટી ઘટે.	6.25% (રિપો કરતાં 0.25% ઓછું)
ફેશ રિઝર્વ રેશિયો	બેંકોએ તેમની જમા રકમનો ટકો RBIમાં રોકડામાં જમા રાખવો.	બેંકોની ફેડિટ આપવાની કમતા ધરાવવી વધારવી.	વધારો → બેંકો પાસે ઓછા પૈસા → ફેડિટ ઘટે. ધરાવો → વધુ ફેડિટ.	4.50% (રિપર)
સ્ટેચ્યુરરી લિક્વિડિટી રેશિયો	બેંકોએ તેમની નેટ ડિમાન્ડ એન્ડ ટાઈમ લાયબિલિટીનો ટકો સરકારી બોન્ડ્સ, ગોલ્ડ વગેરેમાં રાખવો.	બેંકોની લિક્વિડિટી અને સરકારી ધિરાણને નિયંત્રણ	બેંકોને સુરક્ષિત અસ્કયામતોમાં રોકાણ કરાવે.	18.00%
માર્જિનલ સ્ટેન્ડિંગ ફેસિલિટી	બેંકો ઇન્ટર- બેંકમાં રિપો રેટ + 0.25% પર RBI પાસેથી લોન લઈ શકે.	લિક્વિડિટી કટોકટીમાં મદદ.	બેંકોને અંતિમ ઉપાય આપે.	6.75%

Thyakkur Khyshi Dipak bhavi

૨. પરોક્ષ સાધનો : આ સાધનો ફેડિટના વિતરણને નિયંત્રિત કરે છે અને ચોક્કસ સેક્ટરો પર અસર કરે છે.

સાધનો	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	ઉદાહરણ
ઓપન માર્કેટ ઓપરેશન્સ	RBI સરકારી બોન્ડ્સ ખરીદી/વેચે છે.	બજારમાં લિક્વિડિટી વધારવી / ઘટાડવી.	ખરીદી → પૈસા બજારમાં → લિક્વિડિટી વધે. વેચાણ → પૈસા શોષાય → મોંઘવારી ઘટે.
માર્જિનલ રિફાઇનમેન્ટ્સ	કેટલીક લોન પર ગીરવે મુકવાની રકમ વધારવી.	ચોક્કસ સેક્ટરોમાં ફેડિટ ઘટાડવી.	રિપલ અસરમાં બજાર હોપલી માર્જિન વધારી.
મોરલ સુએશન	RBI બેંકોને આજ્ઞા/દબાવણ આપે છે.	નીતિનું પાલન કરાવવું.	"કૃષિ ક્ષેત્રને વધુ લોન આપો."
ફેડિટ રેશનિંગ	RBI ચોક્કસ સેક્ટરો માટે ફેડિટ મર્યાદા નક્કી કરે.	અનાવશ્યક ક્ષેત્રોમાં ફેડિટ ઘટાડવી.	લઘુકરો કાળ લોન પર મર્યાદા.

૩. અન્ય મહત્વના સાધનો :

સાધન	વર્ણન	ઉપયોગ
લિક્વિડિટી એડજસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટી	રિપો+રિવર્સ રિપોનું સંપોજન.	રીઝર્વી લિક્વિડિટી નિયંત્રણ.
ટર્મ રિપો ઓપરેશન્સ	૭, ૧૫, ૨૪ દિવસની લોન	મધ્યમ ગાળાની લિક્વિડિટી.
વેરિચોબલ રેટ રિપો	ચાલુ બ્યાન્ક દર આપે શકે	લિક્વિડિટી શોષણ.

Thyakkur Khyshi Dipak bhva

0 મોનેટરી પોલિસી કમિટી :

0 રચના : ગવર્નર, ડેપ્યુટી ગવર્નર અને 4 નિષ્ણાતી.

0 બેઠકો : વર્ષમાં 6 વખત, જેમાં નાણાકીય નીતિના રિઝોલ્યુશન પર મતદાન થાય છે.

0 અંદાજિત નિર્ણય પ્રક્રિયા : મોરલાગે ઈનક્લેશન રાઉન્ડિંગ પર આધારિત, જેમાં આર્થિક ડેરા વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે.

0 સુપરશુદ્ધિ : 2025 સુધીમાં, MPC ની બેઠકોમાં મોંઘવારી અને વૈશ્વિક અસરો પર ટ્યાગ કેન્દ્રિત થયું છે.

0 નાણાકીય નીતિની વિવિધ અસરો :

0 નાણાકીય નીતિ એ કેન્દ્રીય બેંક દ્વારા અપનાવવામાં આવતી નીતિ છે, જેમાં પૈસાના પુરવઠા, લ્યાન્ડર અને ફેડરના પ્રવાહને નિયંત્રિત કરીને અર્થતંત્રને પ્રભાવિત કરવામાં આવે છે. તેની અર્થતંત્ર પરની મુખ્ય અસરો નીચે મુજબ છે :

1. આર્થિક વૃદ્ધિ :

0 વિસ્તરણકારી નીતિ : લ્યાન્ડર ઘટાડીને અને પૈસાની પુરવઠી વધારીને સેકાણા અને ખર્ચ વધે છે,

Thakker Khushi Dipak bhavi

જેનાથી જાગૃત્વ વૃદ્ધિ થાય છે.

- સંકોચનકારી નીતિ: વ્યાજદર વધારીને ખર્ચ અને સેકાફા ઘટાડે છે, જે વૃદ્ધિને ધામી ખાડી શકે છે.

2. કુગાવો :

- નીચા વ્યાજદરથી માંગ વધે છે, જેનાથી કુગાવો વધવા શકે છે.
- ઊંચા વ્યાજદરથી માંગ ઘટે છે, જે કુગાવાને નિયંત્રણમાં રાખે છે.

3. બેરોજગારી :

- વિસ્તરણકારી નીતિથી વ્યવસાયો વધુ સેકાફા કરે છે, જેનાથી નોકરીઓ વધે છે અને બેરોજગારી ઘટે છે.
- સંકોચનકારી નીતિથી સેકાફા ઘટે છે, જે બેરોજગારી વધારી શકે છે.

4. વિનિમય દર :

- ઊંચા વ્યાજદરથી વિદેશી મૂડી આકર્ષણ છે, જેનાથી રૂપિયા મજબૂત થાય છે.

- નીચા વ્યાજદરથી મૂડી બહાર વહે છે, જે રૂપિયાને નબળો ખાડે છે.

Thakkar Khushi DiPK bhaj

5. રોકાણ અને જયત :

- નીચા વ્યાજદરથી ભોગ સસ્તી થાય છે, જે રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.
- ઊંચા વ્યાજદરથી જયત વધે છે, પરંતુ રોકાણ ઘટે છે.

6. બેંકિંગ અને નાણાકીય સ્થિરતા :

- CRR, SLR જેવા સાધનોથી બેંકોની લિક્વિડિટી નિયંત્રિત થાય છે.
- અતિ વિસ્તરણથી નાણાકીય અસ્થિરતા પદ રાડે છે.
- નાણાકીય નીતિની વેપારીઓ પરની અસરો :

નાણાકીય નીતિ વેપારીઓને સ્ટોક, ફોર્મોડિટી, ફોરેક્સ, બોન્ડ અને ડેરિવેટિવ્ઝ માર્કેટમાં સીધા પ્રભાવ રીતે અસર કરે છે. અસરો વિસ્તરણકારી અને સંકોચનકારી નીતિ પર આધારિત છે;

Thakkar Khashi Dipak bhva

અસરગું ક્ષેત્ર	વિસ્તરણકારી નીતિ	સંકોચનકારી નીતિ
રૂઠેક માર્કેટ	લોન સસ્તી → કોર્પોરેટ નફો વધે → જીવ માર્કેટ	લોન મોંઘી → ખર્ચ વધે → બેર માર્કેટ
કોમોડિટી	નીચા રેટ → ગોલ્ડમાં રોકાણમાં વધે; કુડ માંગ વધે	ઊંચા રેટ → ગોલ્ડ વધે; કુડ માંગ વધે
ફોરેક્સ	રૂપિયો નબળો → એક્સપોર્ટને ફાયદો; ઈમ્પોર્ટને નુકસાન	રૂપિયો મજબૂત → ઈમ્પોર્ટને ફાયદો; એક્સપોર્ટને નુકસાન
બોન્ડ/કેટ માર્કેટ	બોન્ડ ચીલ્ડ વધે → બોન્ડ ફિંગરો વધે	ચીલ્ડ વધે → બોન્ડ ફિંગરો વધે
લોસ્ટરિલિટી	ઓછી અનિશ્ચિતતા → લો લોસ્ટરિલિટી	ઊંચી અનિશ્ચિતતા → હાઈ લોસ્ટરિલિટી

o નાણાકીય નીતિની આયાત અને નિકાસકારી પરની અસરો:

o નાણાકીય નીતિ મુખ્યત્વે વિનિમય દર વ્યાજદર અને અર્થતંત્રની માંગને પ્રભાવિત કરીને આયાત અને નિકાસ પર અસર કરે છે. તેની અસર વિસ્તરણકારી અને સંકોચનકારી નીતિ પર આધારિત છે. નીચે વિગતવાર સમજાવું છું:

I. વિનિમય દર પર અસર (પ્રાથમિક અસર)

o વિસ્તરણકારી નીતિ :

- વિદેશી મૂડી બહાર વહે છે, જેનાથી સ્થાનિક કરચલી નબળી પડે છે.

Thukker khushi dipak bhya.

- નિકાસકારી માટે : નિકાસ સસ્તી થાય છે, વિદેશી
જામરમાં સ્પર્ધા વધે છે → નિકાસ વધે, નફો વધે.

- આયાતકારી માટે : આયાત મોંઘી થાય છે → ખર્ચ વધે,
માર્જિન ઘટે અથવા આયાત ઘટે.

o સંકીયનકારી નીતિ (જોંચા વ્યાજદર) :

- વિદેશી મૂડી આકર્ષાય છે, જેનાથી કરન્સી મજબૂત
થાય છે.

- નિકાસકારી માટે : નિકાસ મોંઘી થાય છે, વિદેશી
જામરમાં સ્પર્ધા ઘટે → નિકાસ ઘટે, નફો ઘટે.

→ આયાતકારી માટે : આયાત સસ્તી થાય છે →
ખર્ચ ઘટે, માર્જિન વધે અથવા આયાત વધે.

ટ. માંગ અને કુગાવી પર અસર (પરીક્ષા અસર) :

- વિસ્તરણકારી નીતિ : અર્થતંત્રમાં માંગ વધે છે, જેનાથી
સ્થાનિક વસ્તુઓની માંગ વધે → આયાત વધ
શકે, પરંતુ કુગાવી વધે તો નિકાસકારીના ખર્ચ વધે.

- સંકીયનકારી નીતિ : માંગ ઘટે છે → આયાત ઘટે,
કુગાવી નિયંત્રણમાં રહે તો નિકાસકારીને સ્પર્ધા
કિંમતોની સાલ મળે.

Thakkar Khushi Dipak bhavi

3. ફેડિટ અને શૈક્ષણ પર અસર :

- નીચા વ્યાજદરથી લોન સસ્તી થાય છે → નિકાસકારી અને આયાતકારી બંને વ્યવસાય વિસ્તારી શકે, પરંતુ વિનિમય દરની અસર વધુ પુબલ હોય છે.

- ઊંચા વ્યાજદરથી ફેડિટ મોટું થાય છે → વ્યવસાયોના વિસ્તારમાં અડચણ, જે આયાત-નિકાસને અસર કરે.

નામ : 5592 પુશી દિપક ભાઈ

દોરણ : T.Y.B.A.

રોલ.નં : 117

વિષય :

કોડ નં :

PRN NO : E23030001100909

વિ. સહી : Khesari

શિ. સહી :

Dhaval